

УДК 338.242.2

В. В. Лойко

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МОНІТОРИНГУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

***Анотація.** У статті розглянуто основні напрями вдосконалення моніторингу реалізації державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні, доведена необхідність впровадження експертної системи для здійснення моніторингу рівня економічної безпеки на регіональному рівні.*

***Ключові слова:** державне регулювання, економічна безпека, регіон, моніторинг, експертна система.*

***Summary.** In article the basic directions of improvement of monitoring of realisation of the government by economic safety at regional level are considered, necessity of introduction of expert system for realisation of monitoring of level of economic safety at regional level is proved.*

***Key words:** the government, economic safety, region, monitoring, expert system.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси вносять значні зміни в соціально-економічний розвиток регіонів, їх потенційну готовність до інтеграції та взаємодії. Держава виступає основним захисником національних інтересів. Формування зовнішньої та внутрішньої політики держави в умовах глобалізації націлено на збереження національної безпеки та економічної безпеки як на рівні держави, так і на рівні регіонів і окремих підприємств. Процес державного регулювання економічної безпеки на всіх рівнях націлений на захист економічних систем (держави, регіону, підприємства) від різних видів загроз сталому соціально-економічному розвитку. Останнім часом питання економічної безпеки набирають особливу значущість і актуальність. Економічна безпека виступає основою національної, економічної, політичної і соціальної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місце, роль, стан та тенденції соціально-економічного роз-

витку регіонів розглянуто у працях відомих учених, а саме: О. А. Амоші, М. П. Бутко, З. С. Варналія, Г. К. Губерної, М. І. Долішного, О. Ф. Новікової, С. Ф. Поважного, Я. В. Хоменко, М. І. Чумаченка. Значний внесок у розвиток теорії державного регулювання безпеки внесли українські вчені: В. Ю. Богданович, В. М. Геєць, М. М. Єрмашенко, Я. А. Жаліло, В. А. Ляшенко, В. І. Мунтіян, В. Л. Пілюшенко. Однак дослідники розглядали окремі аспекти теорії економічної безпеки без урахування особливостей державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні.

Мета дослідження — сформулювати основні напрями моніторингу реалізації державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг реалізації державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні передбачає здійснення послідовних етапів регу-

© В. В. Лойко, 2013

ляторного впливу. На першому етапі відбувається формування системи економічної безпеки на регіональному рівні, яка складається з двох підсистем: керуючої та керованої. Керуюча система здійснює управлінський вплив, а керована система є об'єктом управління. Керована система наведена об'єктами управління та об'єднує соціально-економічні процеси, які стосуються реалізації економічних потреб країни та регіонів. Система державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні має такі елементи: мету, завдання, об'єкт, суб'єкт, методи та інструменти. Метою державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні є визначення бажаного та можливого стану системи економічної безпеки, який може бути досягнутий, за умови запобігання виникненню загроз економічній безпеці та забезпечення розвитку людини та суспільства як пріоритетних. Основними завданнями регулювання економічної безпеки на регіональному рівні є: розвиток теоретико-методологічних основ формування та забезпечення економічної безпеки в системі державного регулювання економічної безпеки; виявлення причин і наслідків низької ефективності функціонування системи державного регулювання економічної безпеки; удосконалення концептуальних, законодавчих та нормативно-правових засад регулювання економічної безпеки регіонів у системі національної безпеки; формування науково-методичних засад виміру та оцінки економічної безпеки регіонів; розробка пропозицій щодо вдосконалення регіонального регулювання для забезпечення безпеки. Суб'єктами управління є елементи керуючої підсистеми, що безпосередньо здійснює управлінський вплив у системі регулювання економічною безпекою. Залежно від рівня управління безпекою суб'єктами управління є центральні й місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Функції державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні забезпечуються принципами, методами, засобами та інструментами управління економічною безпекою. Принципи управління визначають основні правила управлінської діяльності, які повинні виконуватися суб'єктами управління. Оскільки економічна безпека є підсистемою системи національної безпеки, то її принципи повинні відповідати принципам забезпечення національної безпеки. Під методами державного регулювання економічної безпеки розуміються способи впливу суб'єктів управління на об'єкти управління (економічні процеси, суспільні відносини тощо), основними серед них є: правові, адміністративні, економічні.

Інструменти державного регулювання економічної безпеки — це підходи, які використовуються суб'єктами управління для забезпечення

економічної безпеки. У процесі управління економічною безпекою застосовують такі інструменти: законодавче та нормативно-правове забезпечення у сфері національної безпеки, державного та регіонального економічного управління; державне замовлення, договірне стимулювання регіонального розвитку; соціальні норми та нормативи, критичні порогові значення економічних показників; державні дотації, субсидії, податкові пільги; забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством, самостійно й відповідально вирішувати питання інноваційно-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їх активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики; підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень і завдань. Під засобами державного регулювання розуміється дія або система дій, що використовується для виконання забезпечення економічної безпеки на основі Закону України «Про основи національної безпеки України» [1].

На другому етапі моніторингу державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні проводиться оцінка стану економічної безпеки регіону за виокремленими функціональними складовими, за необхідністю можна провести оцінку стану економічної безпеки стратегічних об'єктів, які знаходяться на території регіону, або окремих промислових підприємств. Для оцінки стану та тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів і визначення рівня економічної безпеки за окремими функціональними складовими доцільно застосовувати розроблену експертну систему «Програмне забезпечення «Універсальний експерт» (свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 41023) з базою даних Safe Line (свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 41025), яка дозволяє не тільки розрахувати рівень економічної безпеки досліджуваного об'єкта, а й надає експертні висновки щодо рекомендованих дій підвищення рівня економічної безпеки. Експертні системи є першим етапом на шляху створення штучного інтелекту. Єдиної думки щодо визначення експертних систем в сучасній науковій літературі немає. Вільна енциклопедія Вікіпедія надає таке визначення експертної системи: «експертна система — це методологія адаптації успішних рішень однієї сфери науково-практичної діяльності в іншу; інтелектуальна комп'ютерна програма, що містить знання та аналітичні здібності одного або кількох експертів щодо деякої галузі застосування і здатна робити логічні висновки на основі цих знань, тим самим забезпечуючи вирішення специфічних завдань без присутності експерта» [2]. Розроблена експертна система «Універсальний експерт»

перт» відноситься до комбінованого типу експертних систем. Її можна використовувати для діагностики рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкта економіки, моніторингу та прогнозування. Експертна система складається із бази знань, до якої входять окремі складові: для лінгвістичного процесору — знання про мову комунікації; для інтерпретатора процесів — знання про процеси рішення проблеми та надання експертних висновків, для модулю пошуку знань — знання про способи інтерпретації знань, для модуля надання експертних висновків — додаткові знання щодо прийняття рішення. Для економічних експертних систем необхідне створення бази даних, в якій зберігається велика кількість інформації: планових, фактичних, звітних та інших даних. В експертній системі є також блок пояснень для користувача та коментарів дій експертної системи. Блок пояснень створено як довідкову систему для користувача. Режим спілкування користувача з експертною системою пропонується проводити в діалоговому режимі. Користувач відповідає на визначений екпертом і закладений до експертної системи перелік питань, які стосуються економічної безпеки. За визначеними алгоритмом проводяться розрахунки рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкта та надається експертний висновок щодо стану економічної безпеки. Експертна система дозволяє поповнювати базу знань, додавати окремі функції для проведення додаткових розрахунків та уточнень, оновлювати існуючі методики розрахунків рівня економічної моделі, додавати прогнозні моделі для отримання прогнозних результатів. Для отримання прогнозного рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкта бажано провести аналіз стану економічної безпеки за декілька суміжних періодів для визначення існуючих тенденцій.

Дослідження стану економічної безпеки на рівні регіону здійснюється за її основними функціональними складовими. За проведеними дослідженнями виокремлено такі функціональні складові економічної безпеки на регіональному рівні: фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, енергетична, соціально-демографічна, техніко-технологічна, екологічна, продовольча. Відповідно, аналіз економічної безпеки регіону ґрунтується на умові:

$$EBP = f\{[ФБ]; [ЗЕБ]; [ІБ]; [ЕнБ]; [СДБ]; [ТТБ]; [ЕкБ]; [ПБ]\}, \quad (1)$$

де *EBP* — економічна безпека регіону; *ФБ* — фінансова безпека; *ЗЕБ* — зовнішньоекономічна безпека; *ІБ* — інвестиційно-інноваційна безпека; *ЕнБ* — енергетична безпека; *СДБ* — соціально-демографічна безпека; *ТТБ* — техніко-технологічна безпека; *ЕкБ* — екологічна безпека; *ПБ* — продовольча безпека.

Дослідження стану економічної безпеки регіону здійснюється за декількома основними етапами.

Перший етап. Формування системи одиничних показників виміру функціональних складових. Основою формування системи одиничних показників є ідея теорії збалансованої системи показників [3]. За цим підходом оцінка функціональної складової за допомогою системи збалансованих показників дозволяє у повному обсязі визначити стан складової економічної безпеки. Застосування головної ідеї збалансованої системи показників полягає у формуванні положень стратегічного безпечного розвитку регіону на основі визначених в ході всебічної оцінки рівня економічної безпеки та можливих загроз.

На другому етапі проводиться розрахунок одиничних показників економічної безпеки регіону за формулами. Кожен з одиничних показників має рекомендоване значення. Це дозволяє відокремити індикатори, які не відповідають нормам, а також визначити негативні тенденції розвитку.

На третьому етапі проводиться формування рівня бажаності за всіма одиничними показниками економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки регіону передбачає приведення різних критеріїв її дослідження до єдиного універсального параметра, а саме інтегрального показника *ЕБР*. Під межею бажаності розуміється граничний кількісний вимір відносного значення конкретного одиничного показника, який визначається за допомогою функції Харрінгтона [4].

На четвертому етапі розраховуються групові показники економічної безпеки регіону за допомогою визначення середньгеометричного значення.

На п'ятому етапі розраховується інтегральний показник рівня економічної безпеки регіону за функціональними складовими за визначенням середньгеометричного значення.

Розрахований таким чином інтегральний показник рівня економічної безпеки регіону узагальнює сукупність одиничних показників і чисельно відображає відносну оцінку рівня її складових. Порівнюючи отриману величину інтегрального показника рівня економічної безпеки регіону з діапазоном значень економічної безпеки відповідно до теорії Харрінгтона, можна зробити висновок щодо рівня економічної безпеки регіону.

Експертна система дозволяє провести оцінку рівня загроз економічній безпеці регіону та провести їх ранжирування. На цьому етапі особливо важливе значення має об'єктивна, повна, комплексна інформація щодо соціально-економічного становища на державному й на регіональному рівнях, а також щодо ступеня реалізації пріоритетних національних інтересів у економічній, соціальній, інноваційній сферах, визначених на законодавчому рівні. Моніторинг передбачає здійснення аналізу економічної ситуації, виявлення тенденцій

соціально-економічного, інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів та країни, оцінювання рівня загроз економічної безпеки. На цьому етапі при розрахунку рівня економічної безпеки регіону кожний окреми показник складових економічної безпеки порівнюється з граничним або пороговим значенням. Проблема підвищення рівня наукової обґрунтованості та адаптації до умов України порогових значень показників, визначених світовою практикою державного управління, є актуальною, оскільки є певні розбіжності у величинах порогових значень показників. Водночас важливою є розглянута вище потреба в опрацюванні проблеми обчислення інтегрального показника рівня економічної безпеки та розробленні методики його розрахунку, зумовлена гострою необхідністю відстеження наслідків економічних трансформацій в Україні з урахуванням вимог національної безпеки.

На третьому етапі моніторингу здійснюється оцінка можливостей державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки регіону. Для цього необхідно оцінити та виявити недоліки чинного концептуального, нормативно-правового і науково-методичного забезпечення, які знижують ефективність та якість управління економічною безпекою. З'ясування причин неефективного державного регулювання економічної безпеки на рівні регіону надає можливість розробити певні заходи щодо їх усунення. Якщо такі причини усунути неможливо, то необхідно розробити певні заходи щодо попередження виникнення можливих загроз зниження ефективного державного регулювання економічної безпеки.

Четвертий етап моніторингу — це розробка та впровадження інструментарію державного регулювання економічної безпеки регіонів і країни. Розробка інструментарію державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні повинна відбуватися згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» та на основі Стратегії забезпечення економічної безпеки регіону, якщо така стратегія розроблена та прийнята.

П'ятий етап моніторингу — це спостереження і контроль за виконанням попередніх етапів. Контроль має забезпечувати порівняння фактичного стану економічної безпеки регіону із бажаним, націлене на своєчасне виявлення відхилень та встановлення їх причин, встановлення недоліків, помилок управлінської діяльності, спостереження за змінами соціально-економічного, інвестиційно-інноваційного середовища та прогнозування стану економічної безпеки регіону. Водночас контроль повинен набувати форми зворотного зв'язку, на засадах якого можна здійснювати координацію управління економічною безпекою.

Дієвість державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні залежить від ефективності функціонування організаційного механізму регулювання економічної безпеки регіону в обласних

державних адміністраціях. За проведеним аналізом переліку управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласних державних адміністрацій можна бачити, що окремого структурного підрозділу, який опікувався би проблемами забезпечення економічної безпеки регіону, в обласних державних адміністраціях не передбачено. Для виконання завдання ефективного моніторингу стану економічної безпеки регіону необхідно створити окреми структурний підрозділ в обласних державних адміністраціях або ввести посади фахівців із забезпечення моніторингу рівня економічної безпеки регіону у вже існуючих структурних підрозділах. Об'єктами регулювання регіональної економічної безпеки на рівні обласних державних адміністрацій є соціально-економічні процеси, які стосуються реалізації економічних потреб регіонів та країни, структурні елементи системи економічної безпеки регіону, а саме: регіональні інтереси, складові економічної безпеки, загрози економічній безпеці та чинники, що зумовлюють їх виникнення та розвиток. Функціями державного регулювання економічної безпеки на рівні обласних державних адміністрацій є планування, організація, мотивація і контроль. Результатом ефективного державного регулювання економічної безпеки на рівні регіону є реалізація державних та регіональних програм із забезпечення економічної безпеки, забезпечення зв'язків із громадськістю.

Висновки. Процес моніторингу державного регулювання економічної безпеки на регіональному рівні складається з п'яти основних етапів: формування системи економічної безпеки на регіональному рівні, оцінки стану економічної безпеки регіону за виокремленими функціональними складовими, оцінки можливостей державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки регіону, розробки та впровадження інструментарію державного регулювання економічної безпеки регіонів і країни, спостереження і контролю за виконанням попередніх етапів. Для оцінки стану економічної безпеки регіону доцільно використовувати розроблену експертну систему «Програмне забезпечення «Універсальний експерт» з базою даних Safe Line.

Література

1. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 10.06.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Експертні системи. Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Експертні_системи.
3. Внедрение сбалансированной системы показателей / Horvath & Partners ; пер. с нем. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 478 с.
4. Мартиненко М. М. Стратегічний менеджмент : підручник / М. М. Мартиненко, І. А. Ігнат'єва. — К. : Каравела, 2006. — 320 с.